

diensten te verrichten; hij kreeg geen onderdak en moest de nacht in de openlucht doorbrengen.¹

Of zich overtredingen van de door het gouvernement vastgestelde norm of andere verschijnselen die duidelijk in strijd waren met wat het gouvernement wenste, ook elders in de uitgestrekte archipel hebben voorgedaan, weten wij niet – wij hebben er geen gegevens over.

★

Eerder schreven wij dat de landbouwers en ongeschoolde arbeiders er in de Vorstenlanden op Java (er woonden daar in '40 bijna vijf miljoen inheemsen) slechter aan toe waren dan in de gebieden waar de Nederlandse bestuursinvloed ook op laag niveau duidelijk merkbaar was. In de persoon van twee gouverneurs had het gouvernement in die Vorstenlanden als het ware gezanten aan de vier hoven maar onder die gezanten waren veel minder ambtenaren van het Binnenlands Bestuur werkzaam dan elders. Vier vorstenhuizen leefden er in hun aloude, door de *adat* voorgeschreven ceremoniële staatsie. Daar waren veel *pantjen*- en andere herendiensten voor nodig. Bovendien hadden de vorsten, die meestal in geldnood verkeerden, traditioneel en ook na 1870 aan Europese en Chinese plantagebezitters veel meer rechten gegeven dan elders op Java toegestaan was. Dáár mochten grote landbouwondernemingen per district nooit meer dan een derde van alle rijst-*sawahs* tijdelijk huren – in de Vorstenlanden was het nog in 1920 gebruik dat de dorpsbewoners de helft van de *sawahs* moesten afstaan. Op de met suikerriet beplante *sawahs* moesten zij dan nog werken ook – per jaar werkten zij langer op de *sawahs* met suikerriet dan op die met rijst, en de beginperiode van het werk op de suikerriet-*sawahs* werd niet betaald. Sterker nog: elders op Java betaalden de ondernemingen de huurbedragen aan de dorpelingen, maar in de Vorstenlanden, waar de regel gold dat de bodem eigendom was van de vorst, kwamen de huurbedragen in de vorstelijke schatkist terecht. 'Gezien door de bril van een onvriendelijke beoordelaar (en de gehele inlandse bevolking die immers de lijdelijke partij is, behoort tot deze categorie) is', rapporteerde in 1920 de waarnemend-adviseur voor inlandse zaken aan de gouverneur-generaal, 'de toestand waarin de bevolking in de Vorstenlanden verkeert: slavernij met een vernisje. Op

¹ Regeringspubliciteitsdienst: *Overzicht van de Indonesische en Chinees-Maleise pers*, 1941, p. 850.